

HAGYOMÁNY

RÉTI ZOLTÁN

Rózsavölgyi Márk

1835-ben Rózsavölgyit Pozsonyban találjuk, ahol az országgyűlési közönség előtt többször hangversenyezett nagy sikerrel. Ennek a pozsonyi utazásnak van egy nevezetes epizódja is, mégpedig az, hogy — valószínűleg több főrangú magyar úr, közöttük gróf Reviczky Ádám, akkori kancellár biztatására — átrándul Bécsbe, ahol két ízben szerepelhetett az udvari dalszínházban. Az udvari dalszínházban való szereplés önmagában véve bizonyos zenei rangot jelentett; s az akkori bécsi lapok egyhangúlag magasztalták Rózsavölgyi játékát. Ezt a bécsi hangversenyt megemlíti a múlt század híres bécsi zenekritikusa, *Eduard Hanslick* is, *Geschichte des Concertwesens in Wien* című 1869-ben megjelent könyvében.

Az 1830-as évek hazai sajtójának béli tudósításai között találunk olyan jelzéseket is, melyek arra vallanak, hogy az előkelőbb bálokon és táncmulatságokon kívül másfajta táncélet is van Magyarországon: „s fájdalom, mégtsak fél pallérozódású magyar városban is a' magyar nemzeti Tánczot hijába keressük, de az együgyű falusiak társaságában, és a' magyar kortsmákon tsalhatatlanul feltaláljuk.”

Rengeteg idézettel lehetne bizonyítani, hogy a magyar táncot pártolók a harmincas években mennyit küzdenek azért, hogy a nemzetközi tánc és tánczene egyeduralmát megtörjék. Nagyon nehezen megy. Az előítéletek tömkelege, a társadalmi különbségek mélysége szinte áttörhetetlen falat képez, melyen a magyarosodási törekvések nem tudnak áthatolni. Ebben a küzdelemben természetesen nemcsak a táncosoknak, hanem a muzikusoknak is döntő szerepük van. Közülük kiemelkedik Rózsavölgyi alakja. De jelentős szerepet visznek a vándorszínészek is, akik a színelőadásokba beleszöve, vagy a felvonások közötti szünetekben helyet adnak a magyar táncnak és a magyar zenének.

Ezek után érthető, hogy milyen nagy jelentősége van Rózsavölgyi „Lassú csárdás”-ának, mely 1835-ben jelent meg. A csárdás, mint zenei műfaj, nyomtatott kottalapon ez idő tájt jelenik meg először. Rózsavölgyi ciklikus tánckompozíciójának részei: Lassú csárdás, Trio, Trio, Gyorsan, Friss, Gyorsan, Trio. (Említsük meg, hogy ezekben az években Bernát Gáspár is írt csárdásokat.)

Rózsavölgyi jelentősége most kezd kiteljesedni. A klasszikus verbunkos formáinak a legtermészetesebb módon tud továbbfejlesztője lenni. „... elsajátító-, felszívó-, s újjáteremtő készségének teljes birtokában nevelkedhetik bele Bihari nemzedékének frissen kiforrott formavilágába.” Míg a századforduló táján kialakult a „klasszikus verbunkos” formavilága: az 1830—1850 közötti két évtized „meghozza a magyar tánczene színpadi és szalontípusait, mellettük a csárdást, s végül a verbunkosból kivirágzó tulajdonképpeni műzenei kísérletek, a nagyobb koncepciójú műformák útnakindulását.” „A fejlődés központi árama, mely Bihari halálával egy pillanatra megszakadt, most — egyelőre — két úton fut tovább: egyik a mind szélesebbé tárguló verbunkos útja, másik a színpadi muzsikáé. Előbbin Rózsavölgyi Márk testesíti meg a korszak fő törekvéseit, utóbbin több kisebb jelentőségű zeneszerző, Erkel közvetlen elődei.”

Az új táncművészet már a húszas évektől kezdve alakul Rózsavölgyi alkotóműhelyében: a verbunkos friss részei kibővülnek, majd önállóvá válnak. Erre vonatkozóan *Szabolcsi Bence* írja:

„Rózsavölgyi igazi történeti jelentősége formaöszönében, s formáló művészetében áll. E művészi készség révén verhet hidat Rózsavölgyi, a tánckomponista... a negyvenes évek tánczenéjétől a hatvanas évek magyar műzenéjéhez.”

Rózsavölgyi járta az országot, szinte hihetetlen, hogy mennyit utazott. Sokszor egyedül, egy szál hegedűvel lépett pódiumra, állt függöny elé az előadások szüneteiben, vagy a kör közepére zajos és fulasztó bálók táncosai közé.



Réti Zoltán: Rózsavölgyi Márk

1835-ben Frankenburg Adolf hosszabb cikkben írja le, hogy Egerben miképpen adott hangversenyt a táncterem közepén a pihenőóra alatt Rózsavölgyi „minden rendbéli hallgatóktól körülvéve”: „Rózsavölgyi itt van!” — kezdi a cikkíró, idézve azt a felkiáltást, mellyel őt házigazdája mély álmából felriasztotta.

„Ő (t.i. Rózsavölgyi) a' táncteremben fogja magát nyilván hallatni.” Háziuram ment, miután megkelle neki ígérnem, hogy én is okvetlenül a' magányconcertnél mint műértő megfogok jelenni. Én a' dicsért hangászt, kit eddig csak kedvelt characteristicai magyarjaiból ismerék, valóban akartam személyesen látni és hallani, hogy mind magamnak az ittigen gyéren vetett alkalomból egy régen óhajtott fül-kéjet, mind pedig a Regélő nagyon tisztelt szerzőjének, annak leírása 's elküldésével, honművészi becses adatait többesítsem. Különben is a'miről ítélni vagy írni szándékozom, mivel másoknak igen hinni soha se szoktam, azt mindig magam akarom látni vagy tapasztalni: nehogy a' könnyen hívó olvasó magyar közönséget, kivált a' dámákat, kiket csak szépségök vagy esztendejek iránt hagyok néha kellemes csalódásban, barátimmal ujjat húzva kigúnyolni vagy jégre vezetni láttassam, mint azon ismeretes francia gascognier, ki utazási töredékekben Amerikát sajtóba ereszté, és egy mérföldnyire sem utazott honából. — Hallottam Rózsavölgyi (eredetileg: Rosenthal; mint hallám veszprémi fi) a' pihenő óra alatt mesteri ügyességgel és lelkes kinyomással öt darabot a' táncterem közepén számos minden rendbéli hallgatóktól körülvéve, eljátszani. A' darabok egy lassu magyar, és egy verbungosból állottak. Zajos taps fogadá és követé mindenikét. Kimondhatatlan szép a' lassu

magyar, ha a' hegedű síró hurjain reszket, és szívünkbe szállva rokon hangjaival érzésinket felrázza, felemeli a' valón túl magosabb életre. Én itt nem Winkler magyarjait értem kikeresett mesterugrásaival, chromaticai hatvannégyeseivel, végtelen trillerével, melylyek hangversenyi adagióknak inkább, mint magyarnak illenek-be az eredeti magyar lassú nóta e p e d ő legyen, mint a' szerelmes dalja holdvilágjében kedvese ablakjai alatt; f e l l e n g ő s mint az ifjú magyar Leonidas szive, ki szabadságát védve harcra kél; l á g y és p a n a s z l ó mint a' nyögő fuvalfat elfelejtett hősek sirjain, és e p e d ő mint az ártatlan leány első szerelmi csókja. — Én Rózsavölgyit igen szívesen hallgattam. Ő ugyan nem remekelt, de tiszta hangjait, előadását és érzeményszerű játékát nem lehetett nem méltányolni. Itéljenek róla mások, mit akarnak; nekem egy szép órát szerzett."

A tudósító szerint a mulatozó társaság zajongása meglehetősen zavarta az előadást:

„Sajnosan kell említenem, hogy a' szomszéd szobákban toborzó vendégek kiáltása, nevetése, 's a. t. noha az ajtók zárva voltak, és én elég közel állottam e' magyar Anphionhoz, érthetetlenül tevék jó részben a' három utolsó hangmivét."

A Honművész rendszeresen értesíti a közönséget Rózsavölgyi legújabb műveinek megjelenéséről, melyek kiadására Tomala Ferdinánd műúrussal vállalkozott. Egy ilyen hirdetésben olvashatunk arról a műről, melyet a zeneszerző Nógrád vármegye főispánja hitvesének ajánlott:

„Rózsavölgyi Mark urnak legújabb magyar nótái (kőre metszve) múlt napokban jelentek-meg. Czimök: »Magyar nóták, melyeket fortepianóra készített és nagy méltóságú gróf Sándor Mathilda asszony ó excellentiájának n. m. Buzini gróf Keglevich Gábor úr koronaőr t. n. Nógrád vármegye főispánja 's a' t. ő excja hites társának, t. n. Nógrád vármegye praetoralis háza szentelésének ünnepén mély tisztelettel ajánl 's a t.« — Tartalma egy lassú 's fris magyar. Csinos borítékban ára 30 ezüst kr. — Találhatik Pesten Tomala műúrussal."

Az előtte levő számokban Balassagyarmatról olvashatunk, melyben a tudósítás beszámol az 1835. október 19-i örömnépnep napjáról, amikor felavatták a vármegye házat.

A hivatalos felavatási ünnepségen kívül szórakoztató műsorról is gondoskodott a rendezőség. „Ugyan ezen estén vevünk részt a' megye statusai által ide különösen meghívott miskolczi magyar színész társaság által a' megyének ideigleni termében adatott 5 felvonásos mulatósgos vitézi szindarabban. Ezen innepésre meg valának híva kedvelt Dérynének, Bartha és Telepi urak is, a' budai színész társaságnak előkelőbb tagjai, 's ezen utóbb említettnek művészi keze alkalmazá nagyobb részint a' csinos diszitményeket is."

A tudósítás őszintén beszámol arról is, hogy sok volt az ének: „... 5/ Andronicóból kettős dal: Déryné és Latabár által — már meg is untuk. Harmadik szakaszban: hogy fölösleges volt már éneklésök, és hogy a' sok szép is unalmat szerez, magok is elismerték színészeink; mer 1/ a' Marieból választott kettős dal helyett Szöllősi Lajos úr divatos magyar tánczával lépe-fel, 's a' tapsok közti ismételtetés volt jutalma köz tetszést nyert derék tánczosunknak."

A fenti idézetek után érthetetlen, hogy Rózsavölgyi nevével a hosszú beszámolóban nem találkozunk. Feltehető, hogy Szöllősi Magyar táncának zenéje — mint később oly sok alkalommal — ezúttal is Rózsavölgyi szerzeménye volt. Bár a tudósítás nem említi: nagyon valószínű, hogy a fentebb említett, s a főispán hitvesének ajánlott magyar nótákat az avatási ünnepségre komponálta Rózsavölgyi.

Nem tudjuk: megköszönte-e Sándor Mathilda asszony a „Magyar nóták" ajánlását. De az válasz nélkül aligha maradhatott, mert 1836-ban új művet írt Rózsavölgyi Nógrád vármegye Karainak és Rendeinek tiszteletére. A mű címlapján az alábbi felirat díszel:

„Emlékhangok Magyar nemzeti nótában Forte-pianóra és hegedűre Forte-piano kísérettel szerzé és Tekintetes Nemes Nógrád Vármegye T. T. Karainak és Rendeinek mély tisztelettel ajánlá Rózsavölgyi Márk. T. N. Nógrád vármegyének tisztújítási innepe alkalmával 1836."

Ezen az 1836. évi tisztújító közgyűlésen sok érdekes esemény történt. A vármegyei közgyűlés tiltakozik az ellen, hogy ifjakat az illetékes törvényhatóságok tudta nélkül katonaság által elfogattatva, Pesten, az ún. Új épületben fogva tartanak. Ezen a gyűlésen határozta el a megye azt is, hogy „a Megye hiteles Pecsettje is Magyar körülírásba foglaltassék".

Az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában őrzött eredeti Rózsavölgyi-kéiratok némelyike a zeneszerző és Nógrád megye további

kapcsolatára vet fényt. E vonóseggyüttesre írt, választékos ízléssel összhangosított, finoman formált, s a prim szolam előadójával szemben virtuóz igényeket támasztó táncdarabok egyike a „három hegedűre és brugóra" írt Nógrádi Emlék. Címlapján ez olvasható:

„Nógrádi Emlék. három hegedű 's Brugóra szerzé 's. Nagyméltóságú Gróf Keglevich Gábor hitvesének ajánlja Rózsavölgyi."

A lap alján más írással az alábbi megjegyzés található:

„No. 25. Bod Dániel fizettem érte Rózsavölgyinek július 13-án 843. 2 Pftot."

Van a Széchényi Könyvtárban egy 120 levelet tartalmazó eredeti kéziratos kottagyűjtemény: Rózsavölgyi táncai egy hegedűre. Ennek 95—96. lapján található Emlék Nógrádra című kompozíciója.

Rózsavölgyi és szülőföldjének kapcsolata tehát — művei bizonyítják — nem szűnt meg később sem, akkor sem, amikor a muzsikusk már több évtizede másutt lakott.

1836. január havában Nagyváradon járt. Finale Ignác fa- és szalma-harmonika-művész társaságában.

„Nagyvárad miveltebb közönségét lefolyt januar hónap több estén pesti hangművészek Rózsavölgyi Mark hegedűn, és Finale Ignác a' fa- 's szalma-harmonikán adott hangversenyekkel kellemesen mulattatták. Az elsőbbik remek játszásával bájola; az utóbbi ritka ügyességével álmélatra ragadott minket. Mindkettőnek fáradozásait, főleg a magyar csárdásokat (mellyel a' »pesti tárogató« című magyar nóták gyűjteményének 2-dik füzetében jelentek-meg) zajgó tapsok jutalmazák. Mi azonban e' jeles művészek iránt hevesb részvétet és számos hallgatót ohajtánk."

A tudósítások hasonló befejezésével a későbbiek folyamán is találkozhatunk: a cikkek írói sokszor nem voltak megelégedve a közönség lelkesedésével és a hallgatók számával. Később arról értesülünk, hogy Rózsavölgyi Debreczenben járt, szintén Finale Ignáccal, ahol február 12-én délután 4 órákor az „arany bika" vendéglő termében „nagy hangászatot" adott. Huzamosabb ideig tartózkodhatott Debreczenben, mert április 12-én történt szerepléséről is olvashatunk. Ez a hír azért is érdekes, mert említést tesz a műkedvelő muzsikuskok közreműködéséről is:

„Debreczenben április 12-kén, mint már multkor is említettük, Baranyi ur részére »Aline« adatott. E' jeles és szép tehetségeiért becsült színészünket nemcsak az érdemeket méltányló közönség jutalmazá: hanem némely műkedvelők is sziveskedtek az énekek kíséretére kívántató hangászatot elválni, mely karban az első hegedűn a' hangköltő ismeretes művész Rózsavölgyi Mark mind játék folyta mind felvonási szünetek alatt a' közönség gyönyörködtetésére jelesen játszott több rendbeli magyar nótáiért zajgó tapsal és többszer hangzott éljennel tiszteltetett."

Pár nappal később egy debreceni örömnépnepéről olvashatunk, s arról, hogy Rózsavölgyi Márk vezényelt; V. Ferdinánd születésnapján, április 19-én:

„Örömnépnep Debreczenben. Ő cs. kir. felségének, uralkodó királyunknak, születési napját Debreczen városa is érzékenyen inneplé. Reggel a' catholica és helvét vallásbeli egyházakban isteni szolgálatok tartattak, melyekben Ő cs. kir. felségére mindenki szívéből boldogító áldésért esedezett. Mindenik egyházban szívemelőleg énekeltetett a' »társd-meg Isten királyunkat«. A' cath. egyház hangászkarat Rózsavölgyi Mark ismeretes hangművész alkatta egybe. Mozsár- és üdvözlő-lövések emelték az inneplés fényét."

1836-ban még „a kolozsvári és nagyszébeni közönséget ragadá el remeklő művészetével". November 7-én vjzont Kassán találjuk: „... Rózsavölgyi Márk hangművész hangversenyt adott, melyre azonban igen kevés néző jelent-meg."

Hogy Rózsavölgyit az ifjúság is a magáénak tekintette, mutatja a következő idézet, mely eperjesi szerepléséről számol be. Mind a protestáns, mind a katolikus nevelőintézetek diákjai sorra alakítanak magyar nyelvűvelő társaságokat. Ezek tagjai a magyar irodalom termékeivel való megismerkedés érdekében nyelvűvelő előadásokat tartanak. Az eperjesi evangélikus kollégium diákjai egy ilyen alkalomra Rózsavölgyi Márkot is meghívták, hiszen zenéje számukra a nemzeti kultúra szerves része volt.

„Eperjesi hangverseny. — Az eperjesi ev. collegium keblében létező magyar nyelvűvelő társaság által évenként tartatni szokott örömnépnep a' tval Berzsenyi dicsőítésére szentelt gyászos emléknépnep, 's több illyfélék teljes fényben tüntetik-elő azon buzgalmat, mi szerint az ottani ifjúság nemzeti nyelvűnk az eperjesi idegen ajkúak között mindinkább terjeszteni igyekszik. —

Legújabbán az említett társaság tagjai közül néhányan. Rózsa-völgyi Markkal egyesülve szavallást és hangversenyt adtak a' társaság könyvtárának gyarapítására. A' jeles hangművész négy eredeti darabját játszál, 's művészeti és igen kellemes előadását mindenkor harsány taps követte. Az ifjak Bajza, Fáy András, Hrabowszky Zsigmond, Kisfaludy Károly, Vajda Péter

és Vörösmarty után szavalltak. — A' tarka vegyületű (kötött és kötetlen beszédben iratott) költemények mind magukban, mind pedig a' helyes szavallati előadás által, köztetszést nyerének. Kár, hogy a' hallgatók száma — a' hirtelen támadott eső és szél miatt nem szaporodhatott nagyobbra."

MOLNÁR PÁL Sándor Pál

Korunk patriotizmusa a cselekvő hazafiság. Ezért tartjuk példaképünknek a termelőmunkában, tudományban, kultúrában élenjáró embereket, hiszen napjaink hőseit széttephetetlen szálak fűzik harcok elődeikhez: a ma élenjáró munkásai, szövetkezeti parasztjai, szellemi dolgozói a tegnapok és tegnapelőttők gyermekei és unokái. A harcok elődök munkája tört utat napjainkhoz. Életük és munkásságuk ezért éltető elemül szolgál ifjúságunk és felnőtt nemzedékünk mindennapos harcaikhoz. Az értünk fáradozó, sokszor életveszélyt is vállaló emberek életútjának megismertetését, a forradalmi harcok felidézését nemcsak a tanulságok hasznosítása, hanem az erkölcsi elismerés, a neves és névtelen hősök előtti tiszteltetés érdekében is fontosnak tartjuk.

Nógrád megye igen gazdag munkásmozgalmi hagyományokban. Számos önálló kötet, tanulmány, cikk foglalkozott nemegyszer országos jelentőségű harcok, tüntetések, sztrájkok, ellenállási mozgalmak részletes leírásával. Történetek próbálkozások — főleg a nagy történelmi évfordulók időszakában — a harcokban élenjárók életének megírására is. Hogy most újabb próbálkozással találkozzunk, elsősorban a bevezetőben foglaltak alátámasztása érdekében történik. Egy közírtásban álló, idős veterán életútjának általunk ismert fontos állomásait elevenítjük fel, olyan harcosét, kinek tettei nemcsak saját maga, hanem osztályos társai dicsőséges, de egyben sok veszélyt és kockázatot is magában foglaló életét idézik fel. A harcokban bátor, a veszélyek vállalásában következetes volt: Sándor Pál, született 1902-ben Vizsláson.

A munkásmozgalommal 18 éves korában, közvetlenül munkába állása után került kapcsolatba. Szervezett bányásztsztrájkjai őt is bevonták beszélgetéseikbe, ahol a kizsákmányolás okairól, a munkásság elnyomásáról esett gyakran szó. A beszélgetések folyamán a kiutat a szervezkedésben látta. Ennek hatására 1922-ben be is lépett a bányászszakszervezet helyi csoportjába és a szociáldemokrata pártba. Ezután több megbízatást kapott. Új tagok szervezése mellett illegális röplapok terjesztésébe és az 1924-es sztrájk előkészítésébe és lebonyolításába is bevonták. Fentiek következtében politikai fejlődése meggyorsult: 1925-ben az MSZMP, 1926-ban pedig az illegális KMP tagja lett. Kommunista párttaggá válásában sokat köszönhet Targos Árpádnak, Lovász Józsefnek, s nemkülönbön testvérbátyjának, Sándor Istvánnak. 1926-ban már jelentős pártmegbízatást kapott. A KMP illegális sejtjeinek és a bányászszakszervezet baloldali vezetőinek szervezésében lezajlott éhségmenet lebonyolításában kellett részt vennie. Elvtársaival együtt a vizslási bányászokat 5—6-os csoportokba osztották be és indították útnak Salgótarjánba, hogy azok csalakozhassanak a Budapestre induló, kenyeret, munkát követelő bányászokhoz. A menetet Csóka Vendel, a szakszervezet áruló vezetője ugyan leszerelte és a tömeget különböző ígérgetésekkel szelnek eresztette, az osztályharcos politikát

folytató munkások, elsősorban a kommunisták a harcot tovább folytatták. Sándor Pál is ezek közé tartozott. 1927-ben és 1928-ban tevékenyen részt vett olyan illegális munkákban, amelyek során ismeretlen személyekkel kellett pontosan kijelölt helyen és időben a megadott jelzéssel találkozni, csomagot átvenni, s azokat határidőre a konspiráció szabályainak megfelelően továbbítani. 1928-ban négy napig — vállalva az ezzel járó következményeket — a körözés alatt álló Targos Árpádot saját lakásán bújtatta el. Bátorságára és leleményességére vallott, hogy a lakást átkutató csendőröket sikerült megtévesztenie.

Az 1929-es esztendő újabb feladatokat jelentett számára is. Részt vállalt a négy hétig tartó bányászsztrájk szervezésében. A sztrájkot követően elfogatási parancsot adtak ki a szervezésben résztvevők ellen. A nagyfokú konspiráció következtében azonban az 1929, 1931 és 32. évi letartóztatásokat elkerülte. Amikor a rendőrség és csendőrség helyi vezetői azt jelentették felettes szerveiknek, hogy a salgótarjáni bányavidék illegális mozgalmát felszámolták, mélységesen tévedtek. A lebukottak helyére újak álltak és a konspiráció révén megmaradt kommunistákkal együtt tovább folytatták a harcot. 1934 után viszonylag kevés útmutatást kaptak a KMP központjától. Ennek ellenére — helyesen — elsősorban a legális munkásszervezetek (szakszervezet, szociáldemokrata párt) megvédését tartották feladatuknak, hiszen Gömbös Gyula német mintára a totális fasizmus bevezetésére törekedett. Az 1939-es országgyűlési választások előtt a nyilaskeresztes párt erősödő propagandája ellen vették fel a harcot. Ebben igen nagy segítségünkre volt Kovács József, a szakszervezeti központ vidéki feladatokat megbízott vezetője. Fontos feladatuknak tekintették a leventék felvilágosítását is. Ebben az időszakban hol Sándor Pál lakásán, hol az erdőben tartotta az illegális sejt fenti feladatokkal kapcsolatos megbeszéléseit. A dolgozók érdekeinek védelmét sem hanyagolták el. 1937-ben pl. amikor is Forgács-lejtősnán be akarták vezetni a 10 órás munkaidőt, Sándor Pál közreműködésével a fejtesen dolgozók segítségével sikerült az intézkedést megakadályozni.

A háborúra való felkészülés súlyos terheket rótt a dolgozó osztályokra. A nemzetgazdaság militarizálódása, a gazdasági válságot követő konjunktúra gyors befejeződése a nyilaskeresztes párt számára biztosított kedvező működési lehetőséget. 1939-ben szerzett pozíciói bővítése érdekében ezért országos sztrájkot szerveztek. Vizsláson is megjelentek a fasiszta párt képviselői és fenyegetésekkel próbálták a munkásságot rábírní a sztrájkra. A KMP illegális sejtjének tagjai — köztük Sándor Pál is — jól látták, hogy a munkamegszűntetés nem a nagyobb kenyérért, hanem a nyilasok hatalmi pozíciója kiszélesítéséért folyik. Ezért a munkásokat arra intették, hogy ne dőljenek be a nyilasok demagógiájának. Hogy a nyilasok a vizslási bányászok körében céljaikat nem érték el, nagyban közreműködött a helyi pártsejt határozott fellépése.

Magyarországnak a szovjetellenes háborúba való belépése után a pártsejtek felsőbb szerveiktől azt az utasítást kapták, hogy

szabotálják a termelést. Eredményesen azonban csak úgy tudhattak tevékenykedni, ha szimpatizánsokat, megbízható pártönkivülieket is bevontak a munkába, olyanokat, akik németellenes magatartásról tettek tanúbizonyságot. Megbízható emberek segítségével így számos olyan szabotázsakciót haj nek megrongálása stb. —, ami huzamosabbottak végre — vontatókötél-elszakítás, motorhiba-előidézés, kaparószalag működés-időre megszakította a termelést. Sándor Pált és Jakab Ferdinándot — akik a szabotázsakciók kidolgozásában komoly szerepet vállaltak — még a Szovjetunió ellen indított háború harmadik hónapjában letartóztatták és internálták. Kistarcsán azonban, ahol Ságvári Endre is többször meglátogatta őket, újabb erőt gyűjtöttek harcaikhoz. Az internálásból hazajövet a mozgalmi munkát mindketten ott folytatták, ahol augusztusban abbahagyták.

Sándor Pálnak és társainak hazánkban a szovjet hadsereg által történt felszabadítása nemcsak a szabadságot jelentette, hanem az örökös rettegéstől, létbizonytalanságtól való megszabadulást is. (A felszabadulásig rendőri felügyelet alatt álltak.) A harcot azonban nem hagyták abba. Csupán a harc eszköze és módszere változott. Az első és legfontosabb feladat az ország újjáépítése volt. Sándor Pál munkahelyén Kisterenyén a szovjet hadsereg számára munkatársaival együtt helyi és környékbeli dolgozók bevonásával ideiglenes repülőteret készítettek. Az áramszolgáltatás megindítása után pedig hozzáálltak a bányában okozott károk helyreállításához, víztelenítéséhez, majd a termelés megindításához. A termelés megindítása viszonylag nem okozott nehézséget. Szinte valamennyi gépet, alkatrészt elrejtettek, befalazták. Lakóhelyén, Vizsláson tevékenyen közreműködött a földosztás előkészítésében, lebonyolításában. Az újjáépítésben szerzett érdemei, valamint munkásmozgalmi múltja alapján 1946-ban üzem bizottsági elnökké, majd ezt követően a bányagazgatóság valamennyi munkahelyét átfogó központi üzemi bizottság tagjává választották. Az MKP megyei bizottsága 1946-ban bányászszervezőnek kérte fel. Sokirányú és eredményes társadalmi tevékenységére az MKP központja is felfigyelt. A héthónapos központi pártiskola elvégzése után vezető közigazgatási funkcióba akarták állítani. Ezt ő — e területen meglevő járatlanságára hivatkozva — nem fogadta el. 1948-ban azonban már nem mondhatott nemet, amikor Császár Pál bányagazgató közvetlen helyettesévé nevezték ki. Innen útja a Magyar Állami Szénbányák igazgatói beosztásához vezetett, 1952-ben pedig a Nógrádi Szénbányászati Tröszt, majd 1953. novemberében a Kányási Bányauzem igazgatója lett. Innen vonult nyugállományba 1954-ben.

A munkásmozgalommal ezután sem szakította meg a kapcsolatot. Az 1956-os ellenforradalom első napjaiban jelentkezett a néphatalom megvédésére. Idős kora ellenére elsőként lépett be a munkásörök közé, ahol korát meghazudtoló módon állt helyt. 17 éves szolgálat után helyét fia, Sándor János, a nagybányai szolgáltató üzem dolgozója vette át.